

Тетяна Катаргіна

ТУРИСТИЧНА ПЕКТОРАЛЬ УКРАЇНИ

На українській землі поблизу Рахова в 1887 році австро-угорськими фахівцями встановлено знак, який визначає географічний центр Європи. Що ми знаємо про свою європейськість? Частина українських земель довгі століття належала різним країнам Європи, але це не вплинуло на бажання жителів Галичини, Волині здобути власну державу. Побачити Європу в українському виконанні можна, подорожуючи містами і містечками Поділля. У вересні 2007 року Інститут туризму профспілок України на чолі з його першим проректором С.І. Поповичем та Інститут історії України НАНУ провели науково-практичний семінар, присвячений дослідженню туристичних маршрутів України, що мають репрезентувати країну для широкого загалу мандрівників. Маршрут був обраний заздалегідь — по замкам і заповідникам Поділля: Кременець — Почаїв — Вишнівець — Збараж — Борщів — Зарваниця — Скала Подільська — Медобори — Бакота — Бар. Як у знаменитій скіфській пекторалі композиційно поєднані міфічні обра-

Автори фото — Петро Скрипник та Оксана Юркова.

Кременецька фортеця на Замковій горі

зи, природничі й історичні сюжети, так і регіон Поділля своїми замками, фортецями, печерами, природними заповідниками, творчими людьми створює образ української пекторалі.

Місцем першого знайомства із пам'ятками старовини стала **Кременецька фортеця**, яка згадується у літописі під 1227 роком. 1241 року ординцям хана Батія не вдалося оволодіти фортецею. Жителі Кременця вилили

Руїни Кременецької фортеці

Т. Шевченко. Почаївська лавра із заходу. 1846. Папір, акварель

на замкову гору тони води і зробили її неприступною, перетворивши схили на суцільну кригу. У 1255 р. військові дружини Данила Галицького розгромили загопи татарського хана Куремси, в 13 ст. були споруджені кам'яні мури із замком. Справжнього розквіту місто набуло у 16 ст. за часів панування в ньому неаполітанки Бони Сфорца д'Арагон — дружини польського короля Сигизмунда I. За 20 років володіння замком вона провела ряд реформ, які підняли Кременець до рівня таких середньовічних міст, як Львів та Київ. За той час склалося багато легенд про ризикову вдачу й немилосердний норов королеви. Фортеця, неприступна для багатьох завойовників впродовж століть, була зруйнована під час української національної революції під проводом Богдана Хмельницького і, втративши стратегічне значення, вже не відбудовувалася. Тепер руїни фортеці знаходяться під наглядом

пам'яткоохоронців, які опікуються консервацією уцілілих фрагментів оборонних мурів. Навіть у такому вигляді фортеця справляє незабутнє враження грандіозністю масштабів будівництва на височезній Замковій горі, з якої відкривається панорама міста й навколишніх територій аж до Почаєва. Сучасний Кременець — одне з наймальовничіших міст України, науковий і культурний центр. За останні роки він став відомим як центр зимових видів спорту. Тут споруджено комплекс лижних трамплінів, санну трасу, проводяться міжнародні спортивні змагання.

Почаїв — колиска православ'я на українських землях. Тут 1240 року, на місці чудесної появи Божої Матері у вогняному стовпі перед ченцями, споруджено Свято-Успенську Почаївську лавру. Час зупиняється в атмосфері високого духовного піднесення і усвідомлення місії лаврських святинь. Малунок Т.Г. Шевченка 1846 р. і сучасне монастирське подвір'я абсолютно ідентичні. Визначний архітектурний ансамбль складають пам'ятки 17 – поч. 20 ст.: Успенський собор (1771–83), архітектор Г. Гофман; Свято-Троїцька церква (1649), Троїцький собор (1906–12), архітектор О. Гусев, мозаїки і фрески виконані за ескізами М. Реріха; келії (1771–80); архієрейський дім (1825); дзвіниця (1861–71); надбрамний корпус (1835). Найдавніша зі споруд — друкарня (1618). Розписи храмів, чудотворна ікона Богоматері, образи святих

Свято-Успенська Почаївська лавра. 2007 р.

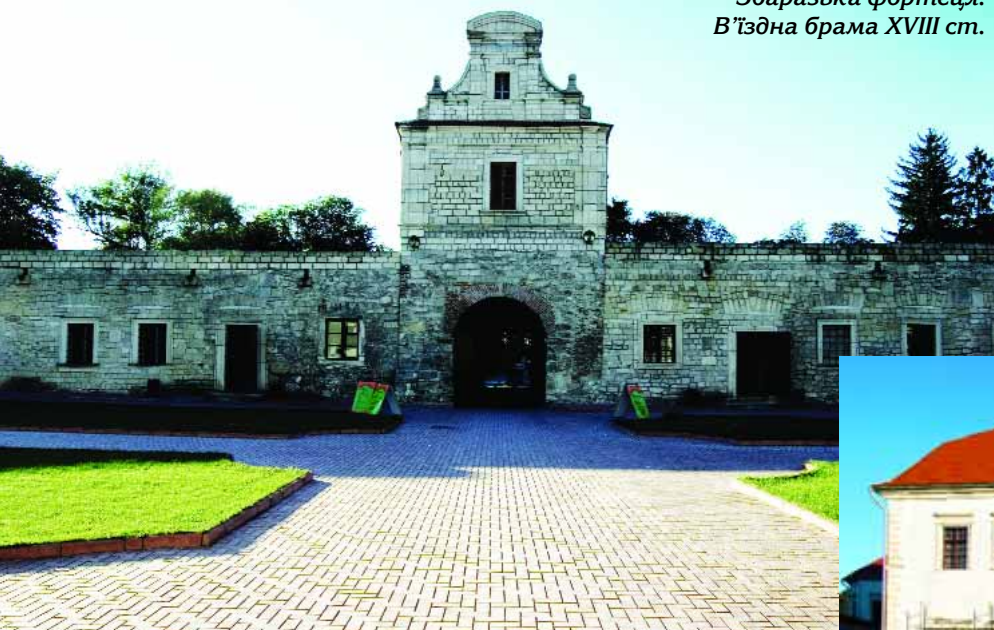
несуть благодать, ясність думок і душевне піднесення.

Вишнівець. 1846 року, подорожуючи на Волині, тут зупинявся Т. Шевченко, 1848 року сюди заїжджав французький письменник Оноре де Бальзак. З селом пов'язують ім'я Дмитра Вишневецького-Байди. Маєток Корибутів-Вишневецьких входить до національного заповідника "Замки Тернопілля". Палац неодноразово потерпав від руйнувань. Під час Другої світової війни велика пожежа 1944 р. знищила, окрім фасаду, весь палац. 1960 року комплекс почали відбудовувати, але при цьому було порушене первісне планування палацу. Після реконструкції, що триває, тут планується відкрити туристичний центр. Наразі у палаці розміщені експонати краєзнавчого музею. Науковий співробітник Л. Шиян, провела

нас залами музею, зосередивши головну увагу на генеалогії князів Вишневецьких, видатних особистостей із нащадків великих князів литовських Гедиміновичів. Свої наукові розвідки Л. Шиян виклала у книзі "Вишневець та князі Корибути-Вишневецькі", надрукованій 2006 р.

Збараж — літописне місто, що вперше згадується під 1211 р. як удільний центр Галицько-Волинського князівства. Замок князів Збараських, споруджений впродовж 1626–31 рр. в ренесансному стилі за проектом В. Скамоцці архітектором Ван Пееном. Пам'ятка — зразок поєднання палацу (кін. 17 ст.) і бастионних укріплень, яка відображає тенденції європейського фортифікаційного мистецтва 15–17 ст. Збаразька — одна з найвідоміших фортець, пов'язаних із воєнними подіями української революції під проводом Богдана Хмельницького. Влітку 1649 р. два місяці тривала облога Збаражі козаками, тут загинув один із провідних командувачів українського війська полковник Морозенко. 1994 року на основі замку створено Збараський Національний історико-архітектурний заповідник.

*Збараська фортеця.
В'їзна брама XVIII ст.*

двома місяцями тривала облога Збаражі козаками, тут загинув один із провідних командувачів українського війська полковник Морозенко. 1994 року на основі замку створено Збараський Національний історико-архітектурний заповідник.

Збараж. Палац, XVII ст.

В палаці і бастіонах розмістилися експонати музею, серед яких — твори церковного мистецтва, виставки скульптур майстрів А. Осинського та Г. Пінзеля, раритетні колекції середньовічної військової зброї. Справляють враження численні підземні галереї з лабіринтами та камерами тортур. Тепер тут проводяться реставраційні роботи.

Де б ми не опинялися під час подорожі, всюди спостерігали відрадий процес — реставрацію пам'яток. Це породжує надію, що наша культурна спадщина, нарешті, отримає належну допомогу і не буде являти собою понуру картину руйнування, і згодом почне використовуватися у повному обсязі для культурних, туристичних, просвітницьких, рекреаційних цілей.

Цікаві спостереження відбувалися при переїздах. Будинки на Тернопільщині мають свою особливість: всі вони — старі й нові — неодмінно прикрашені орнаментами. Мабуть, геометричні візерунки, вплетені в ці орнаменти, з давніх-давен вважалися оберегами осель та їх мешканців. Люди роботящі, привітні, релігійні. Навіть у невеликому містечку можна побачити церкви різних конфесій. Така толерантна атмосфера панує на землях, які протягом віків у жорстоких війнах виборювали своє право на існування. Ці землі — на перехресті західної цивілізації і східного варварства — боронили і відстоювали свою індивідуальність. Ще одне наше відкриття — надзвичайна цілеспрямованість і здатність місцевих жителів до нестандартних рішень. Працівникам цукрового заводу вдалося перетворити занедбану теплицю на привабливе райське містечко. Пальми, бананові дерева, ліани створюють атмосферу тропічної екзо-

*Борщівський Народний дім (1908).
Краєзнавчий музей*

Борщівські вишиванки

тики у розміщеному тут ресторанному комплексі “Зимовий сад”.

Борщів — невелике містечко з характерною європейською архітектонікою. У центрі розташовані адміністративні установи, культові споруди, культурні заклади, серед яких Борщівський краєзнавчий музей, музей Т.Г. Шевченка, розміщені у колишньому Народному домі (1908). Тут неодноразово бував М. Грушевський, обраний громадою міста почесним покровителем. На площі біля музею височить пам'ятник борцям за волю України, встановлений громадою міста. Музей також створено завдяки ентузіазму наукових співробітників і небайдужих депутатів місцевої ради. Колекція знайомить з історією

Борщівський народний костюм

краю від часів трипільців до сьогодення. В експозиції представлено всі етапи існування краю під владою Литви, Польщі, Туреччини, Австро-Угорської та Російської імперій. Значну частину складає колекція вишиванок, плахт, жіночого й чоловічого одягу. Чорно-біла вишивка — місцевий колорит. Співробітники музею зібрали цю колекцію автентичних предметів одягу і побуту серед сільського населення. У скринях було збережено чимало раритетів, які зараз стали окрасою музейної колекції.

Їдемо до філії Борщівського музею у Більче-Золотому. На околицях виявлено найдавніше на Тернопільщині поселення середнього палеоліту, два поселення трипільської і черняхівської культури. Нас цікавить одне з найзагадковіших місць України — карстова печера Вертеба. Дивовижну екскурсію провів для нас знавець трипільської культури, науковець музею, спелеоархеолог Мирослав Бойко. Велика кількість знахідок була вивезена до Краківського історичного музею. Цікаві трипільські старожитності з кераміки демонструються в печері на місці їх винайдення. Вироби у формі біноклю, зерновика з плавними, дугоподібними орнаментами, а та-

Печера Вертеба. Діорама

кож спеціально обладнані лежанки, зроблені з глиняних нашарувань. Такі лежанки, підігріті вогнем і вкриті шкірами, усю ніч зберігали тепло. В одному із залів печери влаштовано діораму скульптурних зображень трипільців з побутовим реманентом. Археологічні розвідки в печері тривають, але її історичне минуле не зосереджене лише у рештках трипільської культури. Трагічні сторінки вкарбовані в її історію Другою світовою війною, коли тут від нацистів переховувалися мешканці єврейської національності із навколишніх містечок. На щастя, всім їм вдалося вижити. Печеру певний час використовували як штаб повстанці УПА, доки їх не викрили загони НКВД. Після знищення штабу всі записи було вилучено, й, вірогідно, вони досьогодні знаходяться в архівах СБУ. Дослідження печери тривають, і маємо надію з часом у повному обсязі представити історію цього унікального об'єкта.

Містечко **Зарваниця**. Тут знаходиться храм Пресвятої Трійці з чудотворною іконою Богородиці, яка з'явилася ченцю у 1240 році. Образ вважається одним з найдавніших

Зерновик

Лежанка

Собор Зарваницької Божої Матері

в Україні. 1867 року Папа Римський Пій IX коронував ікону і надав їй відпускнуго значення. Взагалі Зарваниця — духовний християнський центр, до якого приїздять і приходять прочани з різних куточків країни. Саме тут 2000 року на їхні пожертви споруджено сучасний центр греко-католиків із заквітченим співочим полем, Собором Зарваницької Божої Матері, надбрамною церквою Благовіщення, дзвіницею,

Зарваниця. Дзвіниця нового комплексу

скульптурною іконою Богородиці, увінчаною короною.

Зупинка у м. **Скала-Подільська** була останньою на Тернопільщині. У місті розташовано один із найдавніших в області дендропарків, руїни замку 18 ст. Саме у Скалі-Подільській взяв шлюб і вінчався Михайло Грушевський.

Біля Скали-Подільської переїжджаємо річку Збруч на територію Хмельниччини. Неподалік мосту, де було спалено й скинуто у річку прах генерала Романа Шухевича (1907–1950), встановлено кам'яний хрест із написом: “На цьому місці 9.03.1950 року вознісся на Небо лицарський дух Головного командира УПА, вірного сина українського народу, генерала Романа Шухевича, який загинув 5.09.1950 року під м. Львів у нерівному бою з московсько-більшовицькими ординцями в результаті підлої зради. Друже командир, Твоя справа не вмре, не загине”. Тут вшановуємо пам'ять видатного організатора руху опору на українських землях проти панування тоталітаризму, за здобуття Україною статусу незалежної держави. 2007 року Президент України присвоїв Р. Шухевичу звання Героя України (посмертно). Мета, за яку він поклав життя,

Хрест на честь Р. Шухевича

Золоті гори Медобори

здійснилася з проголошенням незалежної України.

Хмельниччина. Продовжуємо ознайомлення із природними, історичними, культурними пам'ятками Поділля. Перед заповідником **Медобори**, як часто називають гори Товтри, нас привезли в с. Вікна до карстових озер, які впродовж мільйонів років створювала природа. Прозора вода дозволяє бачити вглиб на десятки метрів. Підземними судинами озеро поєднується із річкою Збруч.

У Медоборах, на горі Богіт, за прадавніх часів містилося поганське святилище, в центрі якого стояв Збруцький ідол, що обіймав поглядом чотири сторони світу. Ідола було знайдено 1848 року у річці і доставлено прихильником старожитностей поміщиком М. Потоцьким до Краківського музею, де він і зберігається. А на горі Богіт можна ознайомитися із залишками святилища-городища, курганними могильниками та давньослов'янськими поселеннями. На Перуновому пагорбі взагалі спостерігаються аномальні явища: тут не росте ліс, бо всі підростаючі дерева в цьому місці спалюються блискавками.

Медобори, с. Вікна. Карстове озеро

Містечко **Сатанів**. Ми пройшли територіями сучасних курортів — подвір'я обладнані, завітчані, корпуси відремонтовані. Тут лікує все — повітря, джерела з цілющою “Нафтусею”, краєвиди, привітні мешканці. Особливо сподобалася територія курорту “Перлина Поділля” — велике озеро, оточене горами Товтрами, що змінюють свій колір і у сяйві сонячних променів стають золотими. А колись ця територія була дном Сарматського моря, і гори Товтри — чи не єдині в світі — мають органічне походження. Нашою метою було дістатися верхів'я Сліпого яру, де знаходиться скельна печера Відлюдника. Звідки він прийшов, ніхто не знає, але про нього розповідають легенди як про цілителя, що лікував опришок під час народного руху проти поневолення краю. Кажуть, що це місце має дуже сильну енергетику і надає людям наснаги і впевненості, лікує фізичну неміч і душевні

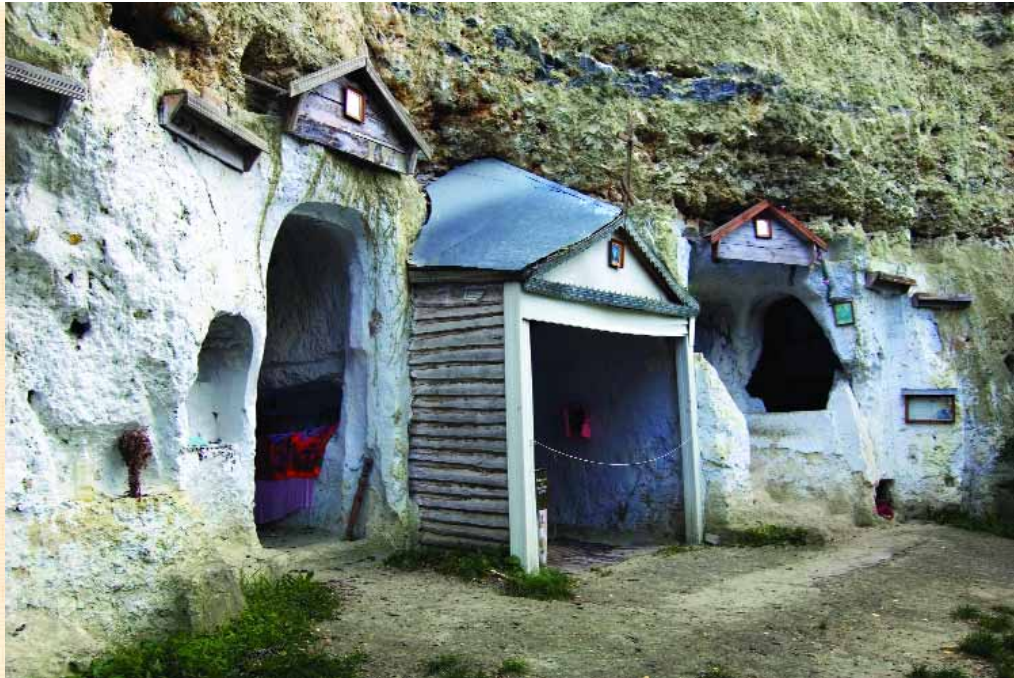
Капличка в Печері Відлюдника

розлади. Місцеві жителі обладнали у печері каплицю і відправляють в ній служби на Зелені свята. Екскурсію нам провів М. Ковальчук — ентузіаст краєзнавства, вчитель географії та економіки місцевої школи, палкий прихильник розвитку туризму в цьому краї, який залучає молодь до досліджень з природознавства та краєзнавства.

Переїжджаємо Кам'янець-Подільський каньйон. В центрі селища **Дунаєвці** зупиняємося біля школи, щоб віддати шану видатному українському історичному досліднику України з найдавніших часів до кін. ХХ ст., члену-кореспонденту НАН України Ф.П. Шевченку (1914–1995). В Дунаєвцях він народився і провів дитячі роки, середню освіту отримав у СШ №2, яку закінчив у 1930 р. На будинку школи на його честь встановлено меморіальну дошку. Чимало років Федір Павлович працював в Академії наук, очолював Інститут археології, був завідувачем відділів Інституту історії України. Багато з нас пройшли його наукову школу, відчули шанобливе ставлення до людей, незалежне від посад, звань, ступенів.

Бакота

Бакота. Печерний скельний монастир

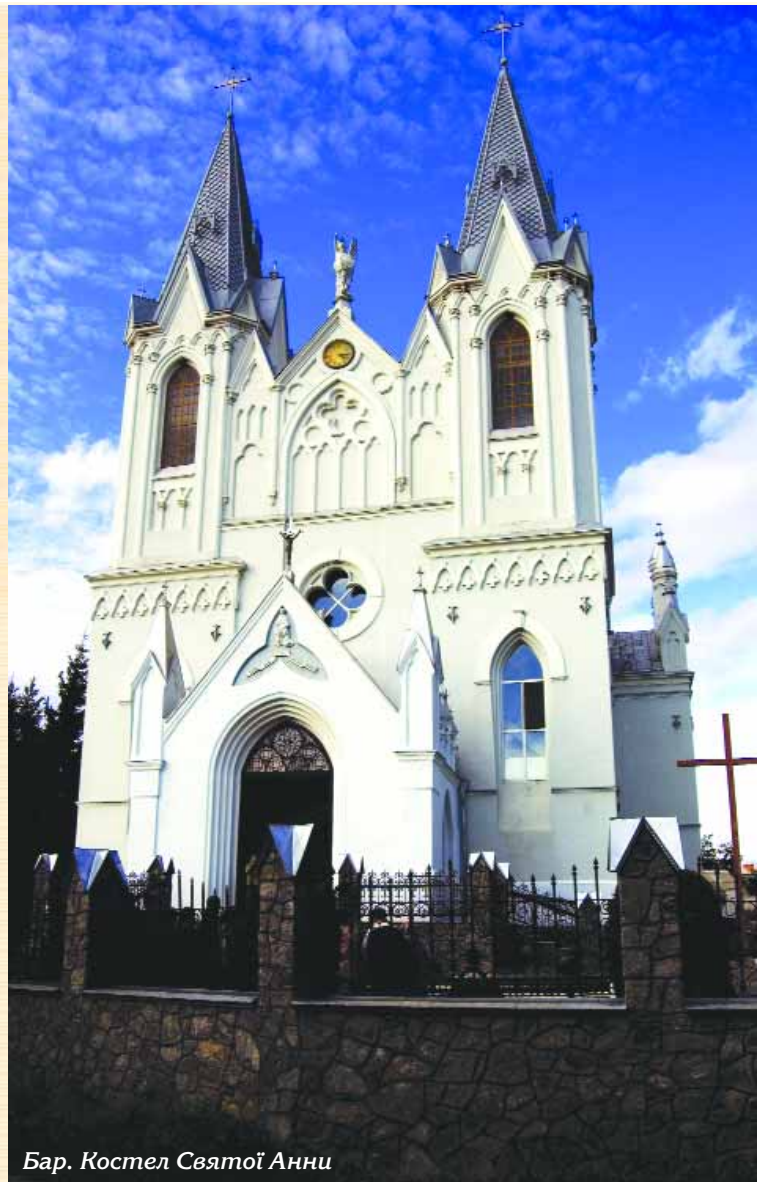
Перед нами місцевість під назвою **Бакота**, що означає “бажане, благодатне місце”. Центр Пониззя. Круті береги Дністерського водосховища, на дні якого у 1981 р. залишилось давнє село під цією назвою. Дивом зберігся скельний печерний монастир, заснований у 13 ст. Існував як неприступна фортеця впродовж двох віків, а потім був зруйнований і забутий на чотири сторіччя. 1883 року три печери монастиря вперше дослідив видатний історик, етнограф, літературознавець, громадський діяч В.Б. Антонович. Тепер монастир є пам'яткою національного значення і перебуває під патронатом Національного природного парку “Подільські Товтри”. Облаштована капличка Св. Миколая, покровителя мандрівників, захисника дітей — зона душевного відпочинку і духовного спокою.

Останньою зупинкою у нашому воєжі було історичне місто **Бар** на Вінничині. В середині 16 ст. польська королева Бона Сфорца змінила стародавню назву Ров на нову — на честь свого родового маєтку Барі у Неаполітанському королівстві. Як і в Кременці, королева провела ряд реформ, які сприяли місцевим жителям у веденні торгівлі, місто здобуло магдебурзьке право. 1636 року Бар став резиденцією коронного гетьмана Станіслава Конецпольського. При ньому було розпочато будівництво кам'яних мурів і палацу, які здійснював французький інженер Г.Левасер де Боплан. На жаль, від тих часів нічого на залишилось. Фортеця була зруйнована після невдалого виступу Барської конфедерації проти Російського імперського війська 1768 року. За радянської влади на цьому місці розбили парк з меморіалом на честь загиблих у Другій

світовій війні. Лише в деяких місцях можна побачити рештки кам'яниць середньовіччя. У планах мерії міста — відновити вцілілі мури фортеці, тепер тут вже працюють археологи. У Барі нас зацікавили дві церкви, які стоять поряд — православна Успенська церква (кін. 18 ст.) і католицький костел Святої Анни (19 ст.). На деякій відстані від храмів — діючий з 18 ст. Покровський монастир сестер-бенедиктинок. Вони й за радянських часів не припиняли нести духовну місію, незважаючи на всі заборони. Приклад святих сестер надихає на здійснення культурологічної місії, попри всі суспільні негаразди, задля подолання невігластва й байдужості до культурного спадку, що залишили литовці, поляки, німці, австрійці, італійці, французи, росіяни і наші пращури — українці.

Якщо молодість — це здатність дивуватися, пошуки невідомого, комунікативність, то всі ми, безперечно, значно помолодшали за час подорожі. Відкривали для себе нові обрії власної держави, дивувалися екзотичним краєвидам, знайомилися з цікавими людьми. Існує думка, що час, витрачений на подорожі, не враховується у життєвий термін — тож неодмінно повернемося на Поділля, щоб наблизитися до розгадки таємниць, які ще приховує ця загадкова туристична пектораль України.

Бар. Костел Святої Анни

Бар. Покровський монастир сестер-бенедиктинок